

Лозинський А.Ф., кандидат історичних наук,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін та соціальної роботи,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ТРАДИЦІЙ У ДАВНІХ СЛОВ'ЯН – ПРЕДКІВ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Слов'яни – велика група споріднених за мовою й культурою народів, що живуть у Східній і Центральній Європі та утворюють три гілки:

- *східнослов'янську* (українці, білоруси, росіяни);
- *західнослов'янську* (поляки, кашуби; чехи, словаки; лужичани);
- *південнослов'янську* (болгари; серби, хорвати, словенці, боснійці, македонці, чорногорці).

Про слов'ян вперше згадують античні автори у I-II ст. н.е. під іменем венеди. Через 500 років вперше вживається термін “словен”, “славен” – люди, що говорять зрозуміло, по-людськи. Прабатьківщина слов'ян знаходилася в південно-східній частині Центральної Європи, в середньому Подунав'ї або північному Прикарпатті. Пізніше відбулося значне переміщення прабатьківщини слов'ян у північному напрямі приблизно до верхів'я Прип'яті. Звідси почалося поширення праслов'ян на схід до р. Дніпро і на захід до р. Вісла та Одер. У VI ст. почалося масове розселення слов'ян через Карпати на Балкани. В XI ст. слов'яни займали вже значну територію в Східній і Центральній Європі від Адріатичного й Егейського морів до Балтійського моря і Ладозького озера та від р. Ельби до Дніпра (близько 20 % території сучасної Європи).

Давнім слов'янам – предкам українського народу були притаманні такі якості як лагідність, доброзичливість, співчутливість, гостинність, взаєморозуміння. Фундатор національної педагогіки Григорій Вашенко (1878-1967 рр.) у творі “Виховний ідеал” дав пояснення окремих причин своєрідності характеру українців: “*Мирні хліборобські заняття сприяли лагідності вдачі українців і загальній інтелігентності їх, бо доісторичний хлібороб мав більше можливостей,*

ніж пастух або ловець, задумуватись над таємницями природи й людського життя... Літописець пише про полян, що вони мали лагідну вдачу. Мандрівники, що побували в ті часи на Україні, відзначають велику гостинність наших предків. Ібн-Даст пише, що слов'яни “гостей шанують і добре поводяться з чужинцями, що шукають у них оборони; і з усіма, хто в них часто буває, не дозволяють нікому зі своїх кривдити і утискувати таких людей, у випадку, як хто скривдить або притисне чужинця, допомагають і боронять...”.

Позитивно відгукувались про предків українців і чужинці. Зокрема, грецький письменник Цисар Маврикій (582-601 рр.) зазначав: “*Для тих, що їх відвідують, вони ласкаві й зичливі, переводять з місця на місце, куди їм треба. Коли б через недбалство господаря гість потерпів яку шкоду, то той, що передав гостя другому господареві, підняв би війну, бо вони вважають своїм обов'язком помстити кривду гостя...*”. Візантійський пізньоантичний історик Прокопій Кесарійський (блізько 500 – після 562 рр.) та інші автори зображували слов'ян як витривалих, загартованих, хоробрих, волелюбних, невибагливих людей. Згадувалися їхня незлобивість, непідступність, надзвичайна чесність і доброзичливе ставлення до чужинців. Для гостя або мандрівника слов'янин міг пожертвувати всім, що було у його домі. Піклуватися про хворих і старих, годувати й доглядати їх слов'яни вважали своїм священним обов'язком.

Видатний український історик і політичний діяч Михайло Грушевський (1866-1934 рр.) відзначає: “*Ся вдача привітна й ясна відбилася і в звичаях та постановах. В старім праві нашім не було смертної кари на провинників, ані калічили за провину, відрубуючи руки, ріжучи уха, носи, як то робили по законам візантійським або старинним німецьким. Духовні потім, перейнявши разом з церковними книгами також і книги законів візантійських, пробували на грецький взірець і у нас завести такі кари на смерть та колічене, але не приймали того люди. Карагли грошима, сажали до в'язниці, в найгіршім разі отдавали в неволю, щоб відробив працею свою провину, але крові проливати, на жисте чоловіка наставати не любили...*”.

Доцільно проаналізувати, під впливом яких соціальних чинників складалися гуманістичні національні традиції українців. Археологічними дослідженнями встановлено, що з I тис. до н.е. у слов'ян основними заняттями були землеробство, скотарство, ремісництво, бджільництво. Такий тип мирних занять поступово формував особливі взаємини між людьми та моральні форми поведінки індивідів. Хліборобство як основна форма господарського життя вплинуло на родинний устрій слов'ян. Михайло Грушевський наголошував: “*Тим часом коли у семітів і нордійців, народівnomадів і ловців існував матріархат, у наших предків формою родинного устрою був матріархат поєднаний з моногамією (одноженством)*”. Український історик, етнограф і мистецтвознавець Вадим Щербаківський (1876-1957 рр.) зазначає, що “...*властва українцям екзогамія у сімейному житті сприяла мирним і приязним відношенням до інших племен. З цього погляду українці значно відрізнялись від народів з ендогамною формою родинного життя, як, наприклад, німці або москвини. Цим народам властва агресивність і вороже ставлення до інших племен і народів*”.

Формування рис народного характеру українців (людинолюбство, відкритість душі та ін.) відбувалося не тільки під впливом основних видів їх діяльності (хліборобство, скотарство, гончарство, бджільництво), але й середовища існування. Ці фактори є взаємопов'язаними між собою: природно-кліматичні умови визначають рід занять людей та історичний перебіг подій. Вплив природи на зародження і розвиток людського життя вважається за аксіому історичної науки. Російський історик проімперського спрямування Василь Ключевський (1841-1911 рр.) стверджував, що “*сила, яка тримає в своїх руках колиску коjsного народу, це є природа його землі*”. Проте, вона не діє на все людство однаково. Нерівномірність впливу виявляється на місцевих особливостях людей (побутових і духовних), які виробляються у них під впливом природи. Взяті у своїй сукупності, ці особливості складають народний темперамент. Серед основних стихій природи, що взяли участь у влаштуванні життя і формуванні духовних понять українців, слід відзначити безкрайні степові і лісостепові простори, густу

сітку річок, порівняно помірний клімат та відкритий вихід до Чорного моря, яке служило географічною, політичною й господарською основою української землі. Безкрайність і багатство зручних для життєдіяльності вільних територій дозволяли родичам або співплемінникам при першому ж конфлікті або внутрішньоплемінному незадоволенні переходити на нове місце проживання. Ці фактори закріплювали в характері людей доброзичливість, незлобивість, миролюбство та ін.

Формування гуманістичних традицій у предків українців проходило, також, під впливом суспільного устрою. Стародавні слов'яни з VI ст. н.е. жили родовими громадами. Михайло Грушевський, висвітлюючи сутність родового устрою, зазначає: “*Роди жили окремо, “о собі”, як каже літописець як наші хутори задніпрянські або гірські карпатські села. Люди сходилися на певні місця на ті ігрища святочні межи села, на судні “коповища”, де правили суд над провинниками, вишукували злодіїв. Спільними силами для охорони від ворогів, щоб було де сховатися в небезпечну хвилю, ставили собі “город”, себто місце огорожене, обведене ровами і валами, куди можна було звезти своїх старих і малих, жінок і дітей і всяке добро... ”.*

Виконання трудомістких робіт було посильним лише для великого колективу. Саме тому в житті українців особливого значення набула громада. Вона була органом місцевого самоврядування, до компетенції якого належали земельні переділи, оподаткування, судові справи, а також питання допомоги нужденним. Родова громада була об'єднана взаємним обов'язком родичів у матеріальній допомозі, захисті й помсті за завдані кривиди. Цей взаємозв'язок був обумовлений як колективним характером виробництва, так і родинними зв'язками між членами роду.

У східних слов'ян закріпились певні громадські стереотипи поведінки, серед яких найважливішими були реципрокація та редистрибуція. Реципрокація – означала взаємний процес розподілу необрблених продуктів харчування, неформальну гостинність, церемоніальний обмін між “своїками”, позичання і

відшкодування, компенсацію спеціальних і церемоніальних послуг, передачу матеріальних цінностей та ін. Редистрибуція – означала збирання воєдино більшої або меншої частини продукту, створеного в тій чи іншій людській групі, найчастіше його концентрацію в руках її глави, з наступним розподілом всередині тієї ж самої групи. Редистрибуція була ринковим обміном та формою інтеграції економіки. Вона можлива як в масштабі всього суспільства, так і всередині сім'ї. Характерна для архаїчних (ранньокласових) суспільств. Саме ці процеси були в основі ранніх форм соціальних відносин, а їх головне призначення пов'язане з функціями захисту індивіда в системі роду.

З розпадом родових зв'язків на початку IX ст., стародавні слов'яни почали об'єднуватись у територіальні або сусідські громади, що включали в себе кілька родин і володіли певною територією. Такі об'єднання називалися задругами або вервями і створювались для здійснення спільних справ, у тому числі й допомоги нужденним. Єдність такої громади підтримувалась господарськими зв'язками.

Література:

1. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава : Полтавський вісник, 1994. – 191 с.
2. Горілий А.Г. Історія соціальної роботи в Україні. – Тернопіль : ТАНГ, 2001. – 191 с.
3. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / М.Грушевський; Упор. О.Копиленко. – К. : Т-во “Знання” України, 1991. – 240 с.
4. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.): Курс лекцій / В.І.Яровий, П.М.Рудяков, В.П.Шумило та ін. – К. : Либідь, 2001 р. – 632 с.
5. Мигович І.І. Соціальна робота: Навч. посіб. – Ужгород : УжДУ, 1997. – 191 с.
6. Поліщук В.А., Янкович О.І. Історія соціальної педагогіки та соціальної роботи. Курс лекцій. – Тернопіль : ТДПУ, 2009. – 256 с.
7. Попович Г.М. Історія соціальної роботи в Україні і за рубежем: Навч.-метод. посіб. –Ужгород : Гражда, 2000. – 143 с.
8. Соціальна робота: Хрестоматія. Книга III / Ред. кол.: Андрющенко В.П., Астахова В.І., Бех В.П., Бех І.Д., Лукашевич М.П., Мигович І.І. та ін. – К. : Ін-т вищої освіти АПН України ; ДЦССМ, 2001. – 396 с.
9. Фурман А., Підгурська М. Історія соціальної роботи // Психологія і суспільство. – Тернопіль : ТНЕУ; Економічна думка, 2010. – № 4. – С. 163-204.
10. Шарин В.И. История социальной работы: Учеб. пособ. / В.И.Шарин. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2010. – 368 с.